

תמורות במחשבה המדינית הערבית

יעקב שמעוני

שקורא בעיון את אשר כותבים היום הפובליציסטים הערביים, והמאזין בתשומת-לב לרדיו הערבי, וביחוד המשתדל לקרוא ולשמרע בין השיטין, יבחין בסימני התמורות.

ב

נאמר מיד: התמורות שחלו אינן כוללות שינוי חשוב ביחסם של מדינאי ערב ושל הציבור הערבי לבעיות היסוד האכזבות של העולם הערבי, אשר פתרוןן או אי-פתרוןן יכריע לאורך-ימים את גורלו החברתי והמדיני של העולם הזה: אין ניכר שינוי בגישה לשאלות הברטיות, לבעיות העבודה והעובד, ליחסי הרכוש הקרקעי, לתכניות פיתוח ושיפור, לצורך בהעלאת רמת הבריאות והתרבות. עדיין לפנינו אותן המליצות השדופות על ה"צורך" בשיפורים ובתיקונים; אותן התכניות הנאות והדורשות-נאה; אותה התפארות ריקה בתכניות ובמפעלים כבירים שהגשמתם החלה כביכול; אותה חנופה מתוקה בדבר "התענינותם העמוקה" של שליטים, נשיא איס וראשי שלטון — ואתו חוסר-מעש וחוסר-כשרון לגשת לריפויים הממשי גם של אותם הנגעים שהוכר במציאותם זה-כבר, אותה התרוצצות סביב קערת השלטון על כל הכרוך בה. כך השליטים ושופרותיהם הפובליציסטיים, וכך גם האופוזיציות ה"מתקדמות" וה"שמאליות". לא שינוי גישה, ולא התאזרות לכיבוש השלטון ולהגשמת הרעיונות, הנשואים רעיונות-של-נייר בתוגי ה"שמאל" האופוזיציה לא פחות מבחוגי השלטון.

ג

תמורות כלשהן יש להבחין בגישה לבעיות המדיניות הראשיות של העולם הערבי. והפעם נראה הדבר — עם כל ההסתייגות שבהסקת מסקנות — שאין כאן שינוי-גישה טכסיסי גרידא, שכמותו כבר היה, והיה עוה, עם חילוף הנסיבות הפוליטיות. דומה שחלה תמורה מעמיקה יותר, שנפגעו יסודי מחשבה ונתערערו "מושכלות ראשונים", שהחל שידוד מערכות. נבדוק כאן כמה מגילויי תמורות אלו בנוגע לשתי

על דעתו של ציבור, וביחוד על השקפותיו של אותו ציבור ההוגה דעות פוליטיות והמעונין בהתרחשות המדינית, בניתוחה ולקחה, אפשר לעמוד בשתי דרכים: — במגע ישיר עם הוגי הדעות והציבור החושב, או באמצעות ביטויין בעתונות ובספרות, בנאומים, בהכרזות ובדיוני הגופים הפרלמנטאריים. ברם, שתי הדרכים כאחת אינן מדויקות ונאמנות. ואם המגע הישיר, בשיחה פנים אל פנים, עם הציבור ומנהיגיו עשוי להטעות (מפני בחירה מקרית או פגומה של בן שיחתך, או מפני העלמת האמת או חלקים ממנה), הרי "דעת-הקהל" שבעתונות ובאמריהם הפומביים של מנהיגי ציבור אף היא, לעתים קרובות, מגלה טפח ומכסה טפחיים. ואם בכל העולם כך (ובמידה שליקויים בארץ מארצות הדימוקראטיה האמיתית, חופש הביטוי והרגלי המסודת של ויכוח גלוי, בה במידה גוברת סכנת הטעות כל אימת שאתה מנסה לעמוד על דעתו של ציבור) — הרי בעולם הערבי על אחת כמה וכמה. שהרי אין בעולם הערבי כר לשקר המקור בל, לכפיית מטבעות-מחשבה וסיסמאות קבועות, שהם בבחינת "מושכלות ראשונים" שאין לזוז מהם (ושנאת ציון בתוכם), לטיתח התפל של מלי-צות לאומיות, שאף המבקר הנועז ביותר חייב להלביש בהן את דברי בקרתו; אין בעולם הערבי למיעוט השפעתם של ההטפה ה"רעיונית", של המאמר הראשי והנאום, על חיי המעשה של הפרט ושל הציבור, ולמרחק העצום בין אמרי שפר אלה, שאינם מחייבים אפילו את אומרים, ובין המציאות והמעשה.

לפיכך כשאנו באים לסכם כמה תמורות שחלו במחשבה המדינית הערבית בחדשים האחרונים, אין אנו עושים כן, אלא בהסתייגות ובוזהירות. הנאי המלהמה מנעו מאתנו כל אפשרות לבוא במגע ישיר עם בני הארצות הערביות ולבדוק את דעותיהם בשיחה גלויה, כדי לבחון התרשמות זו לאורה של דעת-קהל זו המשתקפת בכלי הביטוי השונים. נסיון זה של הערכה וסיכום אין לפנינו אלא דברי הפובליציסטיקה, ושאר דברי עתונאים ומדינאים המתפרסמים בעולם הערבי, ונוסף על אלה הדים קלושים המגיעים ממקורות אחרים. בכל זאת, אין ספק

דים ולעשות כמוהם. גם הדברים הטובים האלה אין פירושם שנגוזה השנאה לישראל; על הרוב אין הם נאמרים מתוך חיבה או ניטראליות; ואולם אפילו בשעה שהם נאמרים מתוך שנאה (ולא תמיד הדבר כן), הרי התמורה שחלה מבחינת עצם ההכרה במציאות ישראל, תמורה גדולה ועמוקה היא.

ד

בשלוש דרכים אפשר היה להגיע לידי תמורה זו: ראשית, מתוך התנגדות מלכתחילה למלחמה בישראל, מתוך הערכה חיובית או ניטראלית את ישראל ואת קיומה ומתוך הכרה שאין בישראל ובקיומה משום סכנה לעולם הערבי (או מתוך הכרה־מראש שאין בכוחו של העולם הערבי להכריע את ישראל) — בין שהכרה זו היתה חיה בלב בעליה עוד באותו 15 במאי, בין שהתפתחה וגברה בקרבם כמשך חדשי המלחמה. אין ספק שיש בארצות ערב מדינאים ואישי ציבור שבלבם חיה גישה חיובית כזו. ידוע הדבר שעוד לפני פרוץ המלחמה היו בודדים אמיצי־לב, מסוגו של אסמאעיל צדקי פחה במצרים, שהתנגדו למלחמה וביקשו להשלים עם הקמת מדינת ישראל ואף העזו לומר בגלוי את אשר בלבם. וכך ידוע הדבר שרבים תמכו ברעיון החלוקה והמדינה העברית וראו בהן פתרון יחיד, אף על פי שלא העזו להביע דעתם בגלוי (כגון אותו מדינאי ערבי שהמליץ על חלוקת הארץ לפני הוועדה האנגלו־אמריקאית, אשר בארטלי קראם בספרו קורא לו „יוסף ד“). יתר על כן, ברור שרבים גם רבים ידעו בלבם שאין דרך אחרת, אף כי נחבאו אל כליהם ולא גילו דעתם לאיש. שורת ההגיון נותנת שמהלך המלחמה חיזק את המחנה הזה.

והנה, באותה דעת־קהל הבאה לידי ביטוי ציבורי אין חלקם של אלה ניכר כל־עיקר. בציבוריות שולטים עדיין „מושכלות הראשון־נים“, מלאכת ההסוואה והערפול עדיין נעשית, ושירוד המערכות, זה הניכר במציאות, אינו מגיע לידי ביטוי פובליציסטי מפורש כלל. בראשית פברואר פירסם „אח״ר סאעה“ המצרי, שבועון פוליטי סנסציוני תוצאות „משאל“ שערך, לדבר ריו, בקרב 20,000 איש מכל שכבות העם המצרי. על השאלה: האם היית בעד כניסת הצבא המצרי לארץ־ישראל ביום 15 במאי, ענו 93% ב„הן“, 3% ב„לאו“, 97% סבורים כי מדינת ישראל היא סכנה לעולם הערבי ולמצרים

בעיות מדיניות חשובות של העולם הערבי בדרך רנו, היחס לישראל והיחסים בין המדינות הערביות השונות, ובעית ה„אחדות“ הערבית.

ההכרה כי מדינת ישראל קיימת, והיא חזקה עד להכרית כל תקווה לנצחון צבאי עליה במל־חמה ערבית בשנים הקרובות — הכרה זו הולכת ומתפשטת, הולכת ומעמיקה בעולם הערבי. אם לפני הדשים מספר יכולנו לומר כי ראשי המדינאים הערביים יודעים זאת היטב, אלא שאינם מעיזים עדיין לגלות את הדבר לעמיהם, הרי עתה כבר חדרה ההכרה לשכבות רחבות יותר של הציבור הערבי. ממשלת מצרים, שהיתה הראשונה להרהיב עוז בנפשה לפתוח בשיחות עם ישראל ולחתום על שביתת נשק, השתדלה אמנם להמעיט בדיבור על כל הפרשה המכאיבה הזאת, ולמעט את דמותו של הסכם שביתת הנשק שנחתם; היא מוסיפה לטעון שההסכם הוא צבאי גרידא, שלא נאותה לחתום עליו אלא כדי להוכיח את נאמנותה לארגון האומות המאוחדות, ושעמדתה לגבי הבעיה המדינית של ארץ־ישראל לא נשתנתה במלוא נימה; היא אינה עושה דבר, לפי שעה, לרסן את העתונות המצרית, וביחוד את השבועונים הסנסציוניים, ולהמיר את נעימת השנאה הארסית שבהם בגישה שקטה ועניינית יותר. אולם עצם המעשה שעשתה ממשלת מצרים פקח עיני רבים. אותה כסות דקה של הטעמה, כי העמדה המדינית לא נשתנתה כלל, אינה מסתירה את האמת. הכל מבינים היטב כי ההטעמה שייכת לעולם המליצה והדיבור, ואילו שביתת הנשק שייכת לעולם הממשי של העובר דות, ואפילו בעתונים המוסיפים לשפוך קיתונייהם הרגילים על ה„כנופיות הציוניות“ מבצבצת ההכרה בקיומה של מדינת ישראל מבין השיטין. ואם במצרים כך, הרי בשאר הארצות הערביות (אולי פרט לעיראק), וביחוד בעבר הירדן, על אחת כמה וכמה, דבר אשר מצרים התירה אותו, כך סברו מנהיגים ועמונאים בארצות אלו, היא מצרים העשירה ורבת האוכלוסים, מנהיגת העולם הערבי, אם הליגה הערבית ומרכז המדיניות והפובליציסטיקה הערבית, מותר גם להם. מעל דפי עתונים ושבועונים, ומתכניות השידורים, נעלם בהדרגה כינוי הזלזול למדינת ישראל — „אל־מעומה“, „המדומה“. מתחילות להופיע ידיעות שקטות, אובייקטיביות, על הנעשה בישראל ומדיניותה; פה ושם מתגנבת גימת הערכה למפעלי היהודים בישראל, לכוחם ולכשרונם, כלוית הטפה לערבים ללמוד מן היהודי

דוקא קיצוניים וקנאים, אלא אנשי הממשלות עצמם, ואין צריך לומר שהם מוציאים מכלל האשמים את ממשלתם הם. גם בדרך זו מתגלה הרבה מן האמת; יתר על כן, אגב שיקוץ הדדי זה נתברר לקהל הקוראים והמאזינים הערבי בפעם הראשונה דבר נצחונה של ישראל ומפלת הערבים (כפולמוס קאהיר-רב-עמון על הקמתה של „ממשלת עזה“).

הדרך השלישית והנפרצת ביותר בעתונות ובציבוריות היא דרך השלטונות. גישה זו אומרת שקורות המלחמה אילצום להכיר במציאות המרה ולהפסיק מלחמה שאין לה עוד כל סיכוי נצחון. אלה הגיעו לידי הכרה בקיומה של ישראל מבלי שהיו מלכתחילה ממתנגדי המלחמה או מידידי ישראל, ומבלי שיתקפו ויוקיעו ויאשימו את המנהיגות הקיימת ויראו בה את שורש הרעה. אלה מנסים להעלים מעיני הציבור את דבר התמורה עד הרגע האחרון (אף בשעה שכל תחנות השידור שבעולם — ולא רק „קול ישראל“, ששידורו הערבי נשמע יפה ברוב ארצות ערב — כבר מודיעות על העובדות, על המשא-ומתן, על שביתת הנשק); וכשאין עוד אפשרות להעלים ולהסתיר, מנסים הם למעט את דמות התמורה שחלה, ולהציג את שביתת הנשק כדבר-של-מה-בכך שאיננו משנה כלל את העמדה המדינית ואת המצב המדיני, אלה חייבים, כמובן, להסביר לקהל, מה אילצם לחתום על שביתת-נשק עם היהודים, מה גרם לאותו כשלון ערבי צבאי שאף הם אינם יכולים להעלימו עוד. הקיצונים הקנאים פטורים מלחפש סיבות — הסיבה הכללית ידועה להם והם אומרים אותה בפה מלא; ולעומתם מתנגדי המלחמה, ידידי ישראל, מקבלי החלטת האומות המאוחדות, אף הם אין להם צורך לבקש סיבות והסברות. אולם אנשי הממשלות, בעלי הדעה המקובלת, העתונים הכלליים — אלה חייבים ב„הסברות“.

ה

ב„הסברות“ שביתת-הנשק מתרכזים שרידי העמדה הגאה והמתרברבת, הנמלצת והרשמית, נאספים צללי עולמו של המאמר הראשי והנאום ה„לאומי“, שהוכרחו לפנות את מקומם ולהסתלק מעולם המציאות והמעשה. ראשית, נעשה הנסיון להכחיש שצבאות ערב נחלו מפלה: מצרים נאותה לחתום על שביתת-נשק לא משום שצבא-יהודה ניגפו מפני צבאות ישראל, — אדרבה, צבאותיה היו המנצחים בכל מקום ובכל קרב; מצרים חתמה רק משום שהיא מכבדת את צו

ושיש להגביר מול סכנה זו את הצבא המצרי, 3% (כפי הנראה: אותם שלושת האחוזים) סבורים שאין הדבר כן.*

הדרך השנייה שבה אפשר היה להגיע לידי הכרה בקיומה של מדינת ישראל, היא עמדת האופוזיציה הקיצונית-הקנאית. זוהי עמדה אשר פסימיות ויאוש לגבי כוחם של הערבים, אחדותם, כשרונם ויכולתם מעורבים בה בקיצוניות בלתי-מתפייסת לגבי ישראל ובהכרזה כי הערבים נוצחו רק ב„מתזור הראשון“ וכי עתידים הם לתדש את המלחמה ביתר שאת (אם יצליחו להיפטר ממנהיגותם הבלתי-מוכשרת והבלתי-טהורה). עיקר העיקרים בעמדה זו הוא שהיא תולה את הקולר על כשלונות הערבים בצואר המנהיגות האותות ברסן השלטון והצבא. בעלי עמדה זו לא זו בלבד שהם מוקיעים את חוסר-כשרונם של המנהיגים, אלא מאשימים אותם — עתים ברמו ועתים בגלוי — שמעלו באמון, ונמכרו לאינטרסים זרים, וכך אומרים הם: עכשיו שהכשילנו מנהיגינו ובגדו בנו, משנסתבכו במלחמה ללא הכנה רצינית וניהלה ללא כשרון וללא נקיין-כפיים — הפכה מדינת ישראל לעובדה ולמציאות, באשמתם; עכשיו אין ברירה אלא להכיר במציאות; לעתיד לבוא נחדש את המלחמה ואף ננצח. עמדה כזו ניכרת יותר בסוריה, וביחוד בלבנון, ופחות במצרים. נושאייה ודבריה יש שהם מגלים את האמת על מפלת הערבים, על כוחה של ישראל, על חוסר-האחדות הערבי בצורה גלויה וחרופה יותר מכל חוג אחר.

גישה קנאית זו בצורתה ה„קלאסית“ מופנית כנגד כל המנהיגות הערבית הקיימת, כנגד כל ממשלות ערב, ללא הבחנה (ובכלל זה גם הממשלה והמנהיגות בארצו של הכותב או הנואם). במידת-מה מתקרבת לכך הטלת-הדופי ההדדית, האשמתן של הממשלות הערביות האחרות, המקובלות כיום להסברת המפלה ולהצדקת ההשלמה עם המציאות ברוב המדינות הערביות, וביחוד מצרים, בעלי גישה זו הם לאו

* משאל בנה, כשהוא נערך במצרים ומטעם שבועון רודף-נספיות, ערכו מפקפק מאד. ספק אם אמנם נשאלו 20,000 איש; ספק רב אם הנשאלים גילו דעתם האמיתית; וספק אם השבועון פירסם בנאד מנות את אשר נאמר לו. ואף על פי כן יש ענין רב בשאלות ובתשובות — אפילו הן משקפות דעתו של אותו שבועון בלבד. מכל מקום, זוהי הפעם הראשונה ששאלות כאלו נשאלות בגלוי, ושמתפרסמת העובדה כי אפשר לענות עליהן באופן השונה מן המקובל.

ו

מניעות וגורמי־טשטוש אלה להשתקפות התמורה בראי העקום של העתונות ושאר כלי ייצורה של דעת־הקהל, פוגמים את התמונה, אולם אין בכוחם להעלימה. התמורה שחלה, גדולה היא. אין היא אלא ראשית אותו תהליך שראינוהו מראש זה שנים: השלמה שסופה מביאה לידי שלום. הסכם שמלכתחילה לא יכולנו להשיג — העובדות מביאות אותו בפועל. בשעה שצבא מצרים, ממשלת מצרים ומדינת מצרים היו נתונות במשבר ובסכנה, עם התקדמות צבא ישראל אל מעבר לגבול המצרי, עמדה לפני מדינאי מצרים הבדירה לבקש ולקבל עזרה ברי־טיח כנגד ישראל, תמורת החזיה מצרית בחוזה האנגלו־מצרי של שנת 1936, הווה אומר: תמורת ויתור מצרי בשאלות העיקריות של מדיניותה הלאומית. נראה כי ממשלת מצרים החליטה אז שמוטב לה להשלים עם ישראל מאשר לשוב ולהפיל עצמה אל זרועותיה הפתורות של בריטניה. יש רושם שהיא ידעה את אשר היא עושה: שיש כאן ברירה גורלית, מכרעת, ושהכרעתה לצד השלמה עם ישראל תחולל תמורה עמוקה.

העובדה שהאומץ שבמעשה זה לא נתלווה אומץ שבהודיה בגלוי, על מנת להסביר את המעשה לציבור הסברה פנה — עובדה זו מתאימה בכל לתמונה הכללית של הציבוריות הערבית. לא ברור עדיין אם טשטוש התמונה בעתונות המצרית והמשכת הקו העיוני לישראל בא רק כדי לתת לעתונות ולקהל שהות להתרגל למציאות החדשה, או שאמנם ימשך הקו המדיני־הסברתי התלוש מן המציאות לאורך ימים. אין ספק שיש בידי ממשלת מצרים להדריך את עתונותה, ושיש בידי העתונות המצרית להדריך את הציבור, לקראת מיתון אטי, ויתור בהדרגה על נצימת הארס והגנאי וההתרברבות הריקנית, והמרת היחס העיוני תחילה בניטראלי או אובייקטיבי — וברכות הימים אולי ביחס אוהד. אם אמנם תבחר ממשלת מצרים בדרך זו, יהיה זה בודאי תהליך ממושך למדי.

ז

אם שינוי היחס לישראל, הוא בראש ובראש שונה שבמעשה, אשר תודעתו של הציבור מפגרת אחריו, והעתונות ושאר שופרות דעת־הקהל משקפים אותו, לפי שעה, אך ברמזים זהירים, הנה התמורה השניה — פירוק האחדות

האומות המאוחדות, והיא מביאה קרבן זה על מזבח השלום העולמי והנאמנות למועצת הבטחון. ב„משאל“ הנזכר של השבועון „אחיר סאעה“, הוצגה השאלה: הסבור אתה שצבא מצרים ניצח את ה„כנופיות“ הציוניות? 79% השיבו בחיוב, 12% בשלילה.

והיה אם לא תקבל דעת־הקהל את הסברה הנאה הזאת כפשוטה (ואכן אין ספק שהציבור אינו מוכן עוד לבלעה, ואף אותם 12 האחוזים של המשאל המסופק יוכיחו*)? למקרה זה מכינים יוצרי דעת־הקהל הרשמית הסברות אלטרנאטיביות שיש בהן כדי לתרץ אותו כשלון צבאי, אשר הם מכחישים את קיומו, ומובן מאליו: משבאו להכיר במפלה הצבאית — רחוקים הם מלהודות בגורמיה האמיתיים. כוחו של המשאל המסופק יוכיחו)? למקרה זה חולשותיו היסודיות של העם הערבי — חוסר רוח־הקרב, התנאים הסוציאליים, מצב הבריאות והתרבות של העם הערבי המונעים כל אפשרות מאמץ מלחמתי רציני, אנוכיותה של השיכבה השלטת וחוסר הקשר והאמון האמיתי שבינה ובין המוני העם — כל אלה אינם חשובים. סיבותיה של המפלה הערבית שתיים הן: ראשית, עזרתן של המעצמות — ארצות־הברית, ברית־המועצות ואף בריטניה — לישראל, והפרעתן למאמץ המלחמה הערבי, העובדה שחן הכריחו את צבאות ערב „המנצחים“ להניח את הנשק ולוותר על פירות הנצחון, ושנית, העובדה שלא זו בלבד שלא היתה אחדות בין מדינות ערב, אלא אף בגדו זו בזו (*). הסברה זו רווחת בעיקר במצרים, ואם לדון לפי העתונים והשבועונים הנפוצים, הריהי מקובלת ביותר. כל מדינות ערב עזבו את מצרים לנפשה בשעה שצבא ישראל תקף את צבאה — וזאת פעמיים. שאר מדינות ערב עסקו במלל מליצי — את משא המלחמה בפועל נשאה מצרים לבדה. על האשמה חמורה זו, המכוונת בעיקר כנגד עיראק ועבר־הירדן שרק להן צבאות בעלי־ערך, נוספת טענה קשה כנגד עבדאללה: נוסף על הבגידה הצבאית הוא גאשם גם בקנוניות פוליטיות נגד מצרים — עם ישראל ועם בריטניה כאחת.

(*) הבאת טענה זו בין הסיבות הכוזבות — אין פירושה שאני רואה אותה ככוזבת כולה, אין ספק שיש הרבה אמת בהצגת חוסר האחדות בין מדינות ערב ובגידתן זו בזו, כאחת הסיבות החשובות למפלה. הכוזב הוא בציון תופעה זו כסיבה ראשית או אף יחידה ובהטלת כל האשמה על הזולת.

חרדתן תשפיע בהרבה על מהלך הענינים. בעולם המחשבה המדינית בעיראק ובעבר־הירדן קיימת עדיין האחדות הערבית; אולם מצרים אינה נחשבת עוד לאבר מאברי הגוף הזה. וכן הוצאו מחוץ לתחום ערב הסעודית ותימן. תחום הפעולה והתכניות מצטמצם עתה באזור הקרוי „חצי־הסהר הפורה“, המשתרע, בנוסח של המלך עבדאללה בשיחתו עם סופר „טיימס“, מעקבה ועד בצרה. זהו — ולא במקרה — אותו תחום עצמו שבו יש למדינות האשמייות, לעיראק ולעבר־הירדן, תכניות התפשטות והשתלטות. זהו יסודה ושרשה של „תכנית גורי סעיד“ החדשה, היא מבקשת להקים „אחדות ערבית“ חדשה, מצומצמת יותר, תחת הגמוניה עיראקית־ירדנית ואולי אף גוף אחיד חדש תחת שלטון האשמי. המטרה הראשית והראשונה: לנתק את סוריה ואת הלבנון מעל מצרים, לבטל את עצמאותן המוחלטת ולהדבירן תחת שלטון האשמי — אם בצורה מוחלטת (תכנית „סוריה רבת־של המלך עבדאללה“, שירדה כנראה מעל הפרק לפי שעה), ואם בצורה ממותנת של „פדרציה“ (תכנית גורי סעיד החדשה). המכשול העיקרי על דרך התכנית החדשה: חוסר רצונן של סוריה והלבנון להשתעבד לה; הסיכוי להגשמתה: נסייתה הגוברת של מצרים לעזוב את סוריה והלבנון לנפשן ולגורלן*).

פרטי התכנית עדיין לא הובהרו. השאלה אם אמנם תוכל להתגשם, והשאלה מה שינוי ממשי תביא אם התגשם ומה יהיו טיבו, אפיו ופרצושו של הגוף החדש, בשעה שיקום — אין עליה עדיין תשובה. יש לשער שהסיכוי להגשים את התכנית ללא משבר חמור ועמוק, ללא שימוש בכוח (ועי־ראק ועבר־הירדן אינן מעונינות במשבר מעמיק ובשימוש בכוח), יגבר בה במידה שתרוככנה ותטושטשנה שאיפות ההשתלטות של ההאשמים, ותינתר לסוריה וללבנון מידה של עצמאות. יש להניח שרק במחיר זה אפשר יהיה להשיג את הסכמתם של העומדים בראש שתי המדינות האלו כיום. הנה אומר: אם אמנם תוכל התכנית החד־שה להתגשם, הרי תוכרה ללבוש צורה בלתי־מחייבת למדי, צורה של קונפדרציה או אף של ליגה בלבד. יש מקום לשער איפוא שתחלה

הערבית המתבטא בירידת הליגה הערבית עד אפסית כוח־גמורה, הסתגרות כל מדינה ערבית בעניניה היא בלבד — היא בעיקרה תמורה מחשבתית שאין עמה שינוי מעשי מדיני עמוק. שהרי מבחינה מדינית־מעשית לא היתה „אחדות ערבית“ קיימת מעולם; הליגה הערבית לא היתה אלא כעין פרגוד פוטיומקיני של מליצה נאה; האינטרסים הפרטיים — האמיתיים או המדורי־מים — של כל מדינה ערבית היו תמיד הקובעים והמתחים את מדיניותה הפאן־ערבית. אלא שהטי־עמת האחדות הערבית, המדומה והמליצית, היתה נחשבת לאינטרס חשוב בכל המדינות הערביות וגם במצרים; פיאור האחדות הערבית, הצגת הליגה ככלי חיוני, שופע פעילות, הטעמת השות־פות, הטבעית וההכרחית, בין מדינות ערב, כל אלה היו נחשבים למושכלות ראשונים ששום כלי־ביטוי ערבי לא העז לסקפק בערכם.

עתה נשתנה דבר־מה לחלוטין. לא זו בלבד שהאחדות הערבית נחשפה בכל דלותה, בחוסר־אחיזתה בעולם המעשה, אלא אף זו שתפיסתם של מדינאים ברוב המדינות הערביות נשתנתה עד ששוב אין הם רואים את האחדות הערבית כצורך חיוני מבחינת האינטרסים של מדינתם. לא זו בלבד שחבורת הקיצונים והקנאים — דוקא היא, הדוגלת יותר מכל הסיעות האחרות באדיאל של האחדות הערבית — השפה והוקיעה וללא הסתייגות את חוסר־קיומה של האחדות הנכספת בעולם המעשה ואת אכזבת כל התקוות שנתלו בה; גם המדינאים השקולים, שאינם מבטאים את שינוי האוריינטציה ביטוי חריף כל־כך, אף הם מחקו את הליגה ואת האחדות, למעשה, מחשבונם המדיני המעשי.

רצו הקורות שהבעיה תבוא לידי ביטוי, בעיקרו של דבר, בשאלת היהסים שבין מצרים ובין שאר הארצות הערביות. והיותור על האחי־זות הערבית של אתמול, על הליגה, הוא דור־צדדי: הארצות האנטי־מצריות — עיראק ועבר־הירדן — מוכנות היום להקים ברית או ארגון־מדינות בלי מצרים; ומצרים גמרה כנראה אומר לדאוג מעתה אך לעניניה (אשר האחדות הערבית שוב אינה נחשבת לאחד מהם) ולהתגער מן האחריות למתרחש מעבר לגבולותיה הצפוניים־מזרחיים. המדינות הסובלות מהתפתחות זו, ומבקשות לעכבה, הן אותן המדינות הערביות אשר התענינותה ותמיכתה של מצרים שימשה להן תריס מפני שאיפות־ההתפשטות של עיראק ועבר־הירדן: סוריה והלבנון. אולם ספק אם

* ההפוכה בסוריה מכשרה, כנראה מידיעות רא־שונות, נצחון הקו הפרו־האשמי, גם בלבנון מצויים חוגים חשובים הרואים כאהרה את התכנית האש־מיות (המערכת).

חזרו, ועדיין חוזרים, בעשרות גירסאות, ומשנוצרה ההכרה העמוקה שמדינות ערב בגדו במצרים ושחבילת האחדות הערבית נתפרדה, שלא באשמת מצרים, באו הפובליציסטים המצרים — ודוקא המפורסמים שבהם, כגון פכרי אבאזה, עבאס מחמוד אל-עקאד, מחמוד עזמי, מחמד תאבעי, אחסאן עבד-אל-קדוס ועוד — והסיקו על רקע נפשי זה את המסקנות המחשבתיות. הגיעו הדברים לידי כך שכל עתון חשוב וכל שבועון פוליטי המכבד עצמו יש לו פובליציסט משלו העושה פומבי לרעיון שעל מצרים להתמסר מעתה לאינטרסים שלה בלבד, לפנות עורף למתרחש מעבר לגבולה המזרחי, להינתק מעל מדיניותה הערבית ולחזור בכך למדיניותה הקלאסית של תנועתה הלאומית בתקופת הזוהר, בהנהגת מנהיגה הדגול סעד זג'לול, לא שהדברים נתגבשו כדי החלטה, או אף רצון מפורש, לבטל רשמית את קיומה של הליגה הערבית*); אדרבה, הליגה עדיין יכולה לשמש מכשיר בידי מצרים להפריע לתכניותיהם ולמזימותיהם של היריבים ההאשמים בחלקה הערבי של ארץ-ישראל ובחצי-הסהר הפורה בכללו, וכן עשויה השיתפותה של מצרים בליגה למנוע או לעכב את רתימת הליגה עצמה במרכבתן של תכניות בריטיות וקנוניות עיראקיות-ירדניות. (ולשם אותן תכניות וקנוניות מבקשות, כנראה, עיראק, עבר-הירדן ובריטניה אף הן לקיים את מסגרת הליגה). אי אפשר לומר שהכיוון החדש במחשבה המדינית אין לו מתנגדים: עדיין מתנהל ויכוח סביבו ויש המגינים על הגישה הפאן-ערבית והמזוהרים את מצרים מפני הסתגרות בגבולותיה ומפני עזירת הזירה הערבית; אולם מענין לציין שבין המתנגדים לכיוון החדש ניכרים, וריים" דוקא, ערבים סוריים, לבנוניים ואחרים היושבים במצרים והמשתתפים במידה מרובה בפובליציסטיקה המצרית. בעוד שהפובליציסטים המצרים עצמם רובם רוחשים אהדה למגמה החדשה, הבלתי-ערבית.

ואף זו: התגברות המגמה החדשה והאחידות שבניסוחה מעידות על שתיים: ראשית, על תמיכתה של הממשלה בכיוון החדש; ובמידה שהממשלה המצרית קשורה היום בחצר המלך, והשבועונים הגדולים החשובים גם הם בחלקם

מיום היולדה באותה מחלה עצמה בה מתה הליגה הערבית.

יהיה טיבה וגורלה של התכנית אשר יהיה — אין בזה כדי לטשטש אותו תהליך מדיני-מחשבתי שעל ברכיו נולדה התכנית: ריכות השאיפה וההתענינות ההאשמית-הפאן-ערבית ב„חצי-הסהר הפורה“ והוצאת מצרים חוץ לתחום, אל העולם הלא-ערבי.

ח

התהליך המחשבתי המקביל במצרים — התפתחותה של מצרים מחלומה הפאן-ערבי והסתגרותה המחודשת בעניינה — בא לידי ביטוי פובליציסטי חריף וגלוי יותר, העובדה שהצבא המצרי נעזב לנפשו פעמיים בשעת משבר, בשעה שניגף לפני צבא ישראל, וששום מדינה ערבית לא חשה לעזרתו, על אף הדיבורים הרמים, המליצות הנאות וההבטחות האצילות — לא זו בלבד שידועה היא, אלא חזרה עמוק להכרתו של הציבור המצרי*). עובדה זו אף נוצלה בצורה מופרזת וקולנית כדי להסביר בה, ורק בה, את עובדת כשלונה הצבאי של מצרים, השכם והערב פירסמו עתוני מצרים ושבועונים מאמרים, רשימות, הלצות, קאריקטורות, נארימים, הערות על אותה פרשה, השנאה והבוז למדינות הערביות, ובראש וראשונה לעבר-הירדן ולמלך עבדאללה, טופחו במתכוון דרך שיטה ופרצו חוצה בצורה העושה רושם שהיו חבויות-לחשות עוד מקודם, האכזבה, השנאה והבוז באו לידי ביטוי ביחוד בקאריקטורות רבות גם ארסיות — והקאריקטורה מקובלת על הקהל במצרים ויש משתקפת בה דעת הציבור יותר מבמאמרים. הציור המתאר את החייל המצרי הכובש את מבצר ישראל ותופס את היהודי בצוארו לחנקו, אלא שאותה שעה בא המלך עבדאללה במרוצה ומשמיט מתחת לרגלי המצרי את הסולם שבשלביו עלה; הציור המראה את המצרי לוחם ומחרף נפשו למות, בעוד שנציגי המדינות הערביות עומדים מן הצד, נתנים ומליחיבים את המצרי בדיבורים נאים — ציורים אלה

* במשאל של „אחיר סאעה“, שנוכר למעלה, נכללה שאלה זו: אילו ידעת מראש שמצרים תעמוד לבדה במלחמה נגד ישראל ההיית מצדד בזכות כניסתה למלחמה? 47% ענו „הן“, בעוד ש-33% אמרו „לא“. עצם העובדה שמצרים נלחמה לבדה ושאר המדינות הערביות בגדו בה, מוצגת כדבר שהוא מן המפורסמות שאין עוררים עליהן.

* במשאל הנוכר של „אחיר סאעה“ תמכו 31% בפירוק הליגה הערבית באופן רשמי, 47% התנגדו לפירוקה.

יים מאד. לא מן הנמנעות הוא, למשל, שיבוא יום, ומצרים — זו הממשיכה היום, על אף שביתת הנשק שבינה ובין ישראל, לנקוט מדיניות אנטי-ישראלית מובהקת — תבקש את ידידותה של מדינת ישראל כתרס נגד הממלכות ההאשמיות וכנגד הקנוניות הבריטיות שמאחוריהן. אכן גם מסקנה אחרת אינה מן הנמנעות: יתכן כי מצרים תחדל להתעניין בעולם הערבי ובמדיניותו בקיי-צונית כזו, עד שתפקיר את חצי-הסהר הערבי לחלוטין בידי היריב ההאשמי, מבלי שתנסה למנוע את השתלטותו על חבל-ארץ שתדל לענינה.

הגדול מקבלים השראה מחוגי החצר דוקא, יש להוסיף — תמיכתה של חצר המלך, ושנית, על העובדה שמחשבה חדשה זו כבר היתה לדבר מקובל ומוסכם. לא מן הנמנע איפוא שכיוון-המחשבה הבלתי-ערבי (האנטי-ערבי) החדש, הנתמך על ידי הממשלה, החצר והציבור, יביא במשך הזמן לידי שינויים מרחיקים במדיניותה המעשית של מצרים. אמרנו קודם כי פירוק האחדות הערבית אינו שינוי בעולם המעשה, שכן אחדות כזו לא היתה קיימת כלל, ואינו אלא תהליך שבהכרה; אולם הסקת המסקנות המחשבתיות בגלוי ובאומץ עשויה להביא גם שינויים מעש-

אין שום מלחמה יכולה להימשך עד בלי סוף, וכששני האויבים אוספים ידם, סוף סוף, לאחר כל האבידות הקשות וללא כל טובת-הנאה, הריהם נמצאים עומדים לפני אותן הבעיות עצמן כמו קודם המלחמה.

אברהם לינקולן

הזהירות מוסיפה בסחון לחיים, אך אינה אוצלת להם אושר.

סמואל ג'ונסון